

ביקורת ספרים

Israel's New War: The conflicts between Israel and Iran, Hezbollah and the Palestinians since the 1990s by Ehud Eilam.

ד"ר איתמר ריקובר

אוניברסיטת בר אילן

ספרו של אהוד עילם, *Israel's New War*, מעלה תרומה משמעותית לשדה המחקר של תולדות הסכסוך הישראלי-ערבי ולחקר האסטרטגיה הצבאית בעימותים אסימטריים. ספרים ומאמרים רבים נכתבו ועוד יכתבו אודות מלחמות ישראל, ולכן אין מדובר במקרה זה על מחקר חלוצי. אולם עילם מצליח להאיר את הדינמיקות המורכבות של העימותים המרכזיים שישראל הייתה מעורבת בהם משנות ה-90 של המאה ה-20 ועד ימינו. באמצעות ניתוח מעמיק ומקיף עילם מזמין את הקורא להתעמק בהבנת התהליכים שהובילו את ישראל להתמודד עם אתגרי הביטחון המשתנים בזירה המזרח תיכונית. במרכז הספר עומד מחקר ההשוואתי, המתפרס על פני 268 עמודים, שיצא לאור בהוצאת Peter Lang. הספר מאורגן באופן לוגי ומקיף, המאפשר השוואה שיטתית בין האירועים. חשיבותו הגדולה נובעת מהצגת השוואה מעמיקה בין זירות לחימה שונות, תוך בחינת ההיבטים האסטרטגיים, המבצעיים והטקטיים של כל אחת. בביקורת זו אבחן את מבנה הספר, את טיעוניו המרכזיים ואת תרומתו לשדה המחקר, ואתיחס לחוזקותיו של המחקר לצד תחומים הדורשים התייחסות נוספת או הרחבה.

את הספר אפשר לחלק לשני שערים: הראשון, פרקים 1–5, מספק לקורא סקירה מקיפה של העימותים השונים בין ישראל ליריבותיה; השני, פרקים 6–11, מתאר את ההשלכות וההשפעות של המלחמות החדשות על צה"ל. כל פרק פותח בסקירה היסטורית של העימות, מספק הקשר ההכרחי להבנת הדינמיקה, ניתוח מעמיק של האסטרטגיות שננקטו על ידי ישראל ויריבותיה, בשילוב התייחסות ליתרונות והמגבלות של כל צד ונקודות הדמיון והשוני ביניהם. מבנה זה מעורר את סקרנותו של הקורא להתעמק לא רק במהלכו ההיסטוריאלי-פורמטיבי של העימות, אלא גם בתוצאותיו ובהשלכות ארוכות הטווח של העימותים הנדונים. הגישה ההשוואתית מאפשרת לזהות מגמות ותובנות בנוגע לאסטרטגיה הצבאית הישראלית ואתגרי הלחימה בעימותים אסימטריים. עם זאת, עליי לציין כי אפשר היה לטייב את מבנה הספר באמצעות הוספת פרק מקדים המפרט את מתודולוגיית המחקר והניתוח.

הפרק הראשון מציג ניתוח השוואתי מעמיק של שני עימותים מרכזיים בהיסטוריה הצבאית הישראלית המודרנית: המאבק נגד חזבאללה בלבנון בשנות ה-90, והעימות עם הפלסטינים בתקופת האנתפאדה השנייה (2000–2005). המחבר מצליח לשרטט תמונה מורכבת של שני הקונפליקטים, תוך הבחנה בהיבטים אסטרטגיים, מבצעיים וטקטיים. המחבר מצטיין בספרו גם בהשוואה המפורטת של האסטרטגיות והטקטיקות שנקטה ישראל בשני המקרים. הדיון ביתרונות ובמגבלות של השימוש בכוחות מקומיים (צה"ל בלבנון ומנגנוני הביטחון הפלסטיניים) מספק תובנות חשובות

בנוגע לאתגרים הכרוכים בניהול עימותים אסימטריים. אחד מחוזקותיו העיקריות של הספר הוא הניתוח של ההקשר האזורי הרחב – המחבר מדגיש את תפקידה של איראן בתמיכה בחזבאללה, ואת מעורבותן המוגבלת של מדינות ערב בסכסוך הישראלי-פלסטיני. ניתוח זה מספק תובנות חשובות הן בנוגע לדינמיקה האזורית המורכבת הן בנוגע להשפעתה על התנהלות הצדדים בשני העימותים.

ובכל זאת כמה נקודות לשיפור: הפרק בפרט, והספר בכלל, מתבססים בעיקר על נקודת המבט הישראלית. אולם הכללת ניתוח מעמיק יותר של האסטרטגיות והתפיסות של הצד האחר – חזבאללה והפלסטינים – היה מעשיר את ההבנה הכוללת של הדינמיקה בין הצדדים היריבים. נקודה נוספת שאינה מתייחסת רק לפרק זה אלא לספר כולו היא ההתייחסות לארגונים הפלסטיניים כמקשה אחת. בניגוד למצב בלבנון, שבה חזבאללה הוא ארגון הומוגני, הזירה הפלסטינית מאופיינת במגוון רחב של ארגונים בעלי אידיאולוגיות, מטרות ושיטות פעולה שונות ומגוונות. הקורא היה למד רבות מניתוח מעמיק יותר של ההבדלים בין הארגונים הפלסטיניים השונים כמו פתח, חמאס, הג'האד האסלאמי ואחרים. כל אחד מארגונים אלה נקט גישה שונה כלפי ישראל, החל מנכונות מסוימת למשא ומתן וכלה בהתנגדות מוחלטת לקיומה. הבדלים אלה השפיעו משמעותית על האסטרטגיות והטקטיקות שנקט כל ארגון, ועל האופן שבו ישראל התמודדה עימו.

ייתכן כי ניתוח זה יספק תובנות נוספות בנוגע לדרך שבה ישראל נדרשה להתאים את אסטרטגיית הלחימה שלה מול אויבים בעלי מאפיינים שונים. כמו כן, אני סבור כי יש התייחסות מועטה מדי להיבטים פוליטיים פנימיים בתוך ישראל שהשפיעו על המלחמה – הספר מתמקד בהיבטים הצבאיים והאסטרטגיים, אך היה נכון להרחיב את הדיון ולהתייחס להשפעות הפוליטיות-פנימיות בישראל בניהול העימותים (דבר בולט בשיח הישראלי במלחמת "חרבות ברזל"). למרות מגבלות אלה, המחקר מרים תרומה גדולה להבנת האסטרטגיה הצבאית הישראלית בעימותים אסימטריים, והניתוח ההשוואתי מספק תובנות חשובות בנוגע לאופן שבו התאימה ישראל את אסטרטגיות הלחימה שלה לאתגרים השונים שהציבו בפניה חיזבאללה והפלסטינים.

הפרק השני עוסק במלחמת לבנון השנייה בין ישראל לחזבאללה (2006), ובוחן את ההכנות והלקחים שנלמדו מהעימות. הפרק מציג ניתוח מעמיק של מהלכי המלחמה, הכולל את הסיבות לכשלים ואת הלקחים שנלמדו. המחבר מדגיש את היתרון הצבאי הבולט של ישראל ואת התמיכה שקיבלה מארצות הברית, ובד בבד מציין את הבעיות והכשלים בצד הישראלי, כולל חוסר מוכנות, כשלים בתיאום וביצוע והסתמכות יתר על כוח אווירי. כמו כן, הפרק עוסק בהשפעות המלחמה על האסטרטגיה הצבאית של ישראל והכנותיה לעימותים עתידיים מול חזבאללה וסוריה. המחבר משתמש במקורות מגוונים ומביא דוגמאות קונקרטיות לתמיכה בטענותיו, ומסביר את האסטרטגיות והטקטיקות של כל צד – דבר המעניק תמונה מאוזנת ומקיפה של העימות. למרות הניתוח המעמיק, יש נושאים מסוימים שראוי להפנות אליהם את תשומת ליבו של הקורא, כגון ההשפעות החברתיות והפוליטיות של המלחמה על החברה הישראלית והלבנונית. נוסף על כך,

השימוש בשפה טכנית ובמונחים צבאיים עשוי להקשות על קוראים שאינם בקיאים בתחום הצבאי להבין את כל הפרטים – שימוש בהגדרות מוצא של מושגי יסוד עשוי לשפר זאת בנקל.

הפרק השלישי דן בעימותים של ישראל בעזה בשנים 2014 ו-2021, ובוחר את עתידה של רצועת עזה. תחילה, מתוארת השליטה הישראלית ברצועה מאז 1967 ועד לנסיגה ב-2005, והשתלטות חמאס על הרצועה ב-2007, ולאחר מכן מבצע "צוק איתן" (2014) ומבצע "שומר חומות" (2021). בכל אחד מהם יש התייחסות מקיפה להשתלטות האירועים שהובילו לעימות, תיאור מהלכיו וההשלכות האסטרטגיות והצבאיות של העימות. הפרק מסתיים בבחינת האפשרויות השונות לעתיד הרצועה, כולל אפשרות להפלת חמאס, תרחיש שיקום הרצועה ובחינת היחסים עם מצרים ואיראן. הפרק מציג את נקודות המבט של שני הצדדים, ישראל וחמאס, ומסביר את האסטרטגיות והטקטיקות של כל אחד.

הפרק הרביעי מציג ניתוח מעמיק ומורכב של המלחמה בלבנון והעימותים ברצועת עזה בשנים 2006, 2008–2009 ו-2014, עם יצירת מסגרת השוואתית מרתקת בין הקונפליקטים עם חזבאללה וחמאס. הטקסט מציג תפיסה רב-ממדית של העימותים, המשלבת היבטים צבאיים, מדיניים וגאוגרפיים. הניתוח האסטרטגי של המחבר מתאפיין ברמה גבוהה של חדות אינטלקטואלית, תוך בחינה מדוקדקת של המגבלות והאתגרים העומדים בפני צה"ל מול ארגונים לא-מדינתיים כמו חזבאללה וחמאס. הוא מצליח לחשוף את המורכבות של הזירה האזורית, ומדגיש את האינטרסים המשתנים של השחקנים השונים, ובכללם איראן, סוריה, מצרים וערב הסעודית. מנקודת מבט מתודולוגית, מוצגת גישה השוואתית מעניינת המאפשרת הבנה עמוקה יותר של האסטרטגיות המשתנות של צה"ל מול ארגונים א-סימטריים. הדיון על המגבלות הצבאיות והמדיניות של ישראל מספק תובנות חשובות על אופייה המשתנה של המלחמה המודרנית.

הפרק החמישי פורס בפני הקורא דיון מעמיק על יחסי ישראל ואיראן במסגרת "המלחמה הקרה" המתחוללת ביניהן, במטרה לבחון את הקונפליקט מזוויות ראייה שונות – צבאית, פוליטית, כלכלית וחברתית. המבנה של הפרק תורם רבות לחוויית הקריאה; יש חלוקה שיטתית ומובנית, בדרך שהקורא יכול לעקוב ביתר קלות אחר התפתחות הרעיונות, החל מהתיאור ההיסטורי, עבור לתרחישים עתידיים וכלה בניתוח תפקידן של מעצמות אזוריות ובינלאומיות.

מכאן מוביל המחבר את קוראיו לשער השני של הספר, המתחיל בפרק השישי. שער זה מוקדש, כאמור, לתיאור ההשלכות וההשפעה של המלחמות החדשות על גיבוש הדוקטרינה הצבאית הישראלית. אחת החוזקות המרכזיות של הספר היא הדיון המפורט בהתפתחות הדוקטרינה הצבאית של צה"ל, הטומן בחובו בחינה היסטורית של אירועים מרכזיים כדוגמת מלחמת לבנון הראשונה, עימותים (ב) בעזה והמתרחשות עם חזבאללה ואיראן. המחבר מסביר כיצד האתגרים המבצעיים החדשים כפו על ישראל להתאים את מדיניות ההגנה וההתקפה שלה – תהליך שמדגים את הגמישות והמורכבות של החשיבה האסטרטגית הישראלית.

ניכר כי הספר מציג גישה רב-ממדית לבחינת סוגיית המלחמה והשלום, כאשר הוא בוחר לא רק את ההיבטים הצבאיים, אלא גם את ההשלכות הפוליטיות והחברתיות של העימותים (דבר שפחות בא

לידי ביטוי בחלקו הראשון של הספר). מה שבולט במיוחד הוא הדיון סביב המתח שבין הפעלת כוח ובין מניעת פגיעה באוכלוסיות אזרחיות, הממחיש את הדילמות האתיות שצה"ל נתקל בהן במהלך הלחימה. גם בחלק זה של הספר משתמש המחבר רבות במונחים טכניים מורכבים ולעיתים לא מוסברים, כדוגמת המלחמות החדשות, מלחמה היברידית, תיאוריית הגישה העקיפה של לידל הארט, RMA ועוד. אף על פי שבמהותו ספר זה הוא היסטורי, מושם דגש מועט מדי לטעמי על מונחי יסוד שראוי ונכון היה להוסיפם. סגנון כתיבה זה עשוי להרתיע קוראים שאינם בקיאים בנושא, וכדי לשפר זאת אפשר לשלב את הביאור בגוף הטקסט או כהערות שוליים, במטרה לעשות "יישור קו" עם הקורא הממוצע.

אחד מן הנושאים המרכזיים בשנים האחרונות בזירה הבינלאומית הוא הדילמה של ישראל בנוגע לתפיסת שטחים במהלך מלחמות מול ארגונים לא-מדינתיים. הפרק השביעי שם במרכז את הדיון את נושא זה. הוא מתחיל בסקירה היסטורית של תפיסת שטחים על ידי צה"ל במלחמות הגדולות של ישראל, כדוגמת מלחמת העצמאות ומלחמת ששת הימים, וממשיך בניתוח מדויק של המלחמות האחרונות בלבנון ובעזה. המחבר מציין כי בעוד תפיסת שטחים יכולה לשמש כקלף מיקוח, היא גם נטל כבד מבחינה ביטחונית וכלכלית. הספר מציג את המשקל הכבד של זיכרונות העבר על ההחלטות של ישראל, כמו ההשפעות המהותיות של השהייה בלבנון ובשטחי יהודה ושומרון וחבל עזה על המדיניות הנקבעת. המחבר מציג ניתוח מעמיק של העימותים בעזה, כולל מבצעי "עופרת יצוקה" (2009) ו"צוק איתן" (2014), ומדגיש את האתגרים שעמדו בפני צה"ל במציאת מנהרות טרור והשמדתן. עילם מציין כי למרות ההישגים הצבאיים, נמנעה ישראל לתפוס שטחים נרחבים מאחר שמטרתה העיקרית הייתה להפסיק את הירי לשטחה ולסיים את העימות במהירות.

הפרק השמיני מציג בפני הקורא קשת רחבה של בניין הכוח של צה"ל במהלך השנים, תוך התמקדות בכוח האווירי, בחילות השדה (חשיבותם בעימותים האחרונים, בעיקר בהתמודדות עם ארגונים לא-מדינתיים), כוחות מיוחדים, ניהול כוח אדם, יחידות המודיעין, ומתן דגש על תחום הסייבר. המחבר מצליח להציג תמונה מורכבת ומאוזנת של ההתפתחויות והשינויים שחוות צה"ל, בשילוב נקודות מבט של היבטים טכנולוגיים, מבניים ואנושיים. המחבר מציין את ההתפתחויות הטכנולוגיות שצה"ל הגיע אליהן, כמו מערכת ההגנה האקטיבית לטנקים, אך מדגיש את האתגרים שעדיין קיימים בלחימה בשטח עירוני מורכב ואת החשיבות של תיאום בין כוחות הקרקע, האוויר והים. הספר חשוב להבנת האסטרטגיה הצבאית של ישראל ומומלץ לקריאה לכל מי שמתעניין בנושא, תוך למידה על האתגרים וההצלחות שהיו לאורך הדרך. עם זאת, אפשר להרחיב על ההקשר ההיסטורי של כל תקופה, כמו גם לפתח את הרקע והסיבות לשינויים בבניין הכוח. אלה יסייעו לקוראים להבין טוב יותר את הגורמים להחלטות, לשינויים ולהתפתחויות בבניין הכוח. אפשר אף לכלול המלצות לשיפורים עתידיים בבניין הכוח, בהתבסס על הניתוח המוצג בספר.

מאז הקמתה נאלצה ישראל להתמודד עם איומים ימיים משמעותיים; בנקודה זו דן הפרק התשיעי. עם חתימת הסכם השלום עם מצרים (1979) השתנה אופיים של האיומים, והמוקד עבר לארגונים לא-מדינתיים. במהלך הפרק מציג המחבר סקירה מעמיקה ומרתקת של ההיסטוריה הימית של

ישראל, החל משנות ה-50 של המאה ה-20 ועד ימינו. נקודת עוגן מרכזית בפרק היא החשיבות האסטרטגית של נתיבי הים עבור ישראל. הפרק מדגיש אתגרים עכשוויים כמו האיום של החות'ים בתימן והסיכונים הפוטנציאליים באזור מיצרי באב אל-מנדב. גילוי מאגרי הגז הטבעיים בים התיכון הוסיף נדבך נוסף של מורכבות לביטחון הימי הישראלי, והוביל לצורך להגן על תשתיות אסטרטגיות אלה. הפרק חושף נקודות תורפה, כמו המגבלות ביכולת ביצוע פעולות אמפיביות רחבות היקף. אמנם הספר נחתם בתחילת 2024, אך אם תצא גרסה מעודכנת ראוי להוסיף לה כי ביולי 2024 חנכה זרוע הים זוג נחתות חדשות (אח"י נחשון ואח"י קוממיות) וצה"ל השיב לעצמו, אף אם חלקית, יכולות אמפיביות.

צה"ל שאב מיום היווסדו השראה רבה מצבאות המערב, אך גם פיתח דוקטרינות וטכנולוגיות ייחודיות משלו. נושא זה נדון בהרחבה בפרק האחרון, המצייר לנו תמונה מורכבת של שיתוף פעולה עם צבאות זרים והשפעה הדדית, ומפרט מהם היתרונות והאתגרים. צה"ל הצליח לשלב בין למידה מאחרים לפיתוח יכולות ייחודיות, המותאמות לצרכיו המיוחדים ולסביבת הפעולה הייחודית שלו במזרח התיכון. בכך תרם צה"ל מניסיונו לצבאות אחרים בתחום הייחודי של התמודדות עם איומים איסימטריים, והפך למוקד עניין עבור צבאות מערביים אחרים. סביר להניח שבעקבות המלחמה הנוכחית, שיתוף הפעולה והלמידה ההדדית בין צה"ל לצבאות זרים אף יעמיק לנוכח הניסיון הרב שצבר צה"ל.

Israel's New Wars הוא ספר חשוב ומרתק, המציע תובנות מרתקות על האתגרים האסטרטגיים של ישראל בעידן המודרני. על אף המגבלות שצוינו, הספר הוא מקור חשוב לחוקרים, לסטודנטים ולמקבלי החלטות בתחום הביטחון והאסטרטגיה. הספר מעניק תרומה משמעותית להבנת התהליכים המעצבים את מדיניות הביטחון של ישראל, ומומלץ לקריאה לכל המתעניינים בתחום זה.

בעת כתיבת שורות אלה, כאשר המלחמה הנוכחית עדיין בעיצומה, כולי תקווה שספרו הבא של אהוד עילם וכל ספר אחר על מלחמות ישראל, ייחתם במילים מתוך שירו של יהורם גאון (מילים: חיים חפר) שנכתב במהלך קרבות מלחמת יום הכיפורים: "אני מבטיח לך, ילדה שלי קטנה שזאת תהיה המלחמה האחרונה".